

Mäns våld mot kvinnor – nationellt och globalt

Under 2018 dödades 22 kvinnor av en gärningsman som de har eller haft en parrelation till (1). Antalet har varierat mellan 20 - 38 kvinnor under tidsperioden 1997 – 2017 (2).¹ Problemet är globalt vilket kan avläsas i den internationella statistiken och litteraturen (3 - 6).

I andra riskmiljöer är däremot kvinnor väsentligt underrepresenterade. Hemmet framstår härmed som en betydligt farligare plats för många kvinnor än t ex arbetsplatsen eller trafikmiljön. Antalet dödsolyckor i arbetet uppgick år 2018 till 58 personer, varav 3 kvinnor (Arbetsmiljöverket, 2019). Motsvarande antal för drunkningsolyckor var 135 personer varav 17 kvinnor (Svenska Livräddningssällskapet, 2019). MC-olyckor med dödlig utgång drabbade 47 personer, varav 1 kvinna (Svenska Motorcyklister/SMC, 2018). Även för dödsfall i samband med trampcykling är kvinnor underrepresenterade, 53 av 184 dödsfall under perioden 2006 - 2016 (Folksam, 2018). Inom den kvinnodominerade ridsporten inträffade en dödsolycka under 2018 (Svenska Ridsportförbundet, 2018). Det motsatta gäller dock för dödsfall till följd av komplikationer efter lårbensfrakturer bland äldre kvinnor (Socialstyrelsen, 2017).²

Flera viktiga dokument och deklamationer har antagits av FN:s medlemsstater (8 – 9). En förteckning av både nationell och internationell litteratur finns samlade i en statlig offentlig utredning, SOU 2015:55 (10). I den internationella forskningen har ”avståndet” mellan styrdokument och lokalt förebyggande arbete kritiserats och bedömts vara i behov av forskning och lokalt utvecklingsarbete. Temmerman (2015) konkluderar i en artikel i the Lancet (11), med utgångspunkt från den internationella situationen: /...”a limited knowledge on what works to prevent and respond to violence against women and girls”.../. I länder med en befolkning som är heterogen vad gäller synen på jämställdhet uppstår stora utmaningar och behov av ett långsiktigt och uthålligt samhällsarbete.

En central del av forskningen upptas av att ifrågasätta och testa gällande uppfattningar. Flera av artiklarna lyfter fram kunskapsluckor och granskar hur

1. Nyligen (2019-08-10) publicerades en bok – ”I händelse av min död” - som innehåller 290 fallstudier av kvinnor som mördats av sin partner, författad av journalisterna Kerstin Weigl och Kristina Edblom. Boken bygger på rättegångsprotokoll, domar, dagböcker, fotografier och brev. (Se Bo Haglunds presentation i inledningen till detta temanummer.) Ett viktigt komplement till forskningen om gärningsmännens särdrag (7).

2. Notera att antalet dödsfall ej standardiserats för ålder och population ”at risk” dvs exponering/sysselsatta, miljoner arbetstimmar eller personkilometer. Jag har medvetet valt att presentera *antalet* dödsfall i stället för en kvot där det enskilda traumat göms undan i en statistisk tabell. Skillnaden mellan män och kvinnor kvarstår dock även över tid. Som exempel visar Arbetsmiljöverkets beräkning att dödsfall per 100,000 sysselsatta under perioden 2007 - 2016 var 1.9 för män och 0.2 för kvinnor.

centrala begrepp används och därmed sammanhängande metodproblem och konsekvenser för det förebyggande arbetet. Ett viktigt område är sjukvårdens roll och ansvar i patientmötet och kopplingen mellan upprepad utsatthet och psykisk ohälsa. Det finns ett stort behov av en ökad kunskap om situationen för kvinnor som är utsatta för stalking eller olaga förföljelse. Ett närliggande hälsoproblem som behöver mer berättigad uppmärksamhet är situationen för barn som bevittnar våld i hemmet. Hur olika mätinstrument för bedömning av risk för våld används behöver granskas. Mot bakgrund av en ökad globalisering är ökad kunskap om skillnader och likheter mellan länder i Afrika och Asien och Europa nödvändig för utformningen av det förebyggande arbetet. Det finns därför ett stort behov av vetenskapligt utvärderade utbildningsprogram. Artikelförfattarna har alla lång erfarenhet inom området, både med egen forskning, kliniskt arbete, lärare på universitet och högskolor, medverkan i det förebyggande arbetet och nationella och internationella expertuppdrag. Flera universitet och högskolor är representerade i detta temanummer

Carin Holmberg, ordförande i Se Sambandet – Ett nationellt kunskapscentrum om sambandet mellan våld mot familjedjur, mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer inleder med en kritisk granskning av hur begreppsbildningen påverkar olika styrdokument och dess konsekvenser för såväl lagstiftning, myndighetsutövning, ansvarsfrågor, resurstilldelning som det preventiva fältarbetet. Även risken för en individualisering av våldet med i förväg identifierade grupper betonas. Uppmärksammar också forskning som visar att våldsamma män inte sällan även misshandlar sina husdjur. Vilket sammanhänger med en djupare våldsproblematik. Efterlyser också behovet av en ökad förståelse för kvinnans situation under ”uppbrottsprocessens” olika faser.

Vikten av tidig upptäckt kopplat till stödande insatser är en viktig uppgift för sjukvården. Skador där osäkerhet/misstanke om uppsåt föreligger skall alltid bli föremål för en närmare utredning. CDC i USA har stött flera delstater i arbetet med lokala patientbaserade övervakningssystem. Försök med användning av s.k. ”surveillance systems” för kartläggning av våld mot kvinnor prövades i USA i slutet av 1990-talet (12). Samtidigt har arbetsmiljön på många av sjukhusens akutmottagningar försämrats, genom en ökad risk för hot och våld mot personalen. I två avhandlingar från Karolinska Institutet har denna problematik analyserats (13 - 14).

Barbro Vijma vid Linköpings universitet och kollegor vid samma lärosäte samt vid Jönköping Academy for Improvement of Health and Welfare fokuserar på sjukvårdens roll i arbetet med att tidigt upptäcka och hantera kränkningar i mötet mellan patient och vårdpersonal. Bakgrunden är att patienter som utsatts för övergrepp har en större benägenhet att uppleva kränkningar i mötet med vårdpersonalen. Gruppen bidrar med en utförlig genomgång av problemet och

hur begreppet definieras och tillämpas samt vilka mätproblem som föreligger. De redovisar även ett interventionsprojekt i syfte att öka personalens kunskaper och färdigheter att hantera denna typ av situationer i det kliniska arbetet. Betonar både tillsynsmyndighetens och arbetsgivaren/sjukhusledningens ansvar att fortbilda personal och planera för dessa mer tidskrävande patientmöten.

Johanna Simmons vid Linköpings universitetssjukhus redogör för problemet med kopplingen mellan upprepad utsatthet i olika sammanhang över tid och psykisk ohälsa. Pekar på behovet av ökad kunskap inom sjukvården för att identifiera och hjälpa denna patientgrupp. Presentationen bygger på två egna empiriska studier av det sammanlagda våldet (livstidsprevalensen) och förekomsten av psykisk ohälsa. Betonar vikten av därmed sammanhängande metodproblem (t ex systematiska fel) vid design av studier av hälsoeffekter från våld från flera förövare. Viktig kunskap både inom forskningen och i det kliniska arbetet.

Morbiditeten, dvs ej livshotande våld är ett stort hälsoproblem. En uppskattning kan ses i antalet ansökningar om kontaktförbud, som under 2018 uppgick till 11,300, enbart ca ¼ beviljades (1). Här finns dock ett stort mörkertal. Flera lärosäten bedriver forskning och undervisning om gärningsmännens särdrag (7). Ett beteende som orsakar mycket rädsla och otrygghet är stalking, i lagstiftningen betecknat som olaga förföljelse.

Susanne Strand vid Örebro Universitet och vid Centre for Forensic Behavioural Science vid Swinburne University of Technology, Melbourne, Australia bidrar med en redovisning av den internationella forskningen om stalking eller olaga förföljelse. Omfattningen av problemet medför att det bör betraktas som ett folkhälsoproblem. Fokus är problemets komplexitet och dess olika komponenter, dvs hur stalking uppstår, hur ofta det förekommer och på vilka sätt det uppträder. Olika typologier redovisas vars syfte är att bidra till att analysera orsaker och konsekvenser inklusive exempel på olika coping-strategier. Kopplingen till psykisk ohälsa lyfts fram men även svårigheterna att vidta rättsliga åtgärder mot förövaren. Viktig kunskap till den personal som möter denna problematik inom socialtjänst, sjukvård och polismyndigheten.

Barn tar skada av att uppleva våld och hot i hemmet. Psykiatriska symtom som nedstämdhet, ångest och aggressivitet är vanligare hos barn som bevittnat våld i huvudsak mot deras mor. Kommittén mot barnmisshandel har beräknat att fem procent av alla barn i landet ofta upplevt detta. BRÅ (2014) uppskattar att ca 150 000 barn lever i hushåll där det förekommer våld. En statlig utredning har lämnat (maj 2019) ett lagförslag i syfte att straffbelägga föräldrar som utsätter sina barn för sådana upplevelser.

En extrem form av våld i nära relationer utgörs av män som mördar sin aktuella eller tidigare partner. En del av dessa manliga förövare har ett eller flera gemensamma barn med kvinnan. Att barn utsätts för ett sådant trauma för-

ändrar i ett ögonblick hela barnets tillvaro. Ofta försvinner både modern och fadern, den senare tar i en del fall sitt liv i anslutning till mordet eller får ett längre fängelsestraff.

Bo Runeson vid Karolinska Institutet, Centrum för psykiatriforskning och vid Norra Stockholms psykiatri och Henrik Lysell, numera Socialstyrelsen, har undersökt vilka konsekvenser ett så dramatiskt trauma har för efterlevande barn genom att i nationella register följa 494 barn som drabbats av att fadern mördats modern under perioden 1973 - 2009. Tretton procent av barn exponerade före 18 års ålder drabbades av någon form av psykisk problematik. Det var fem till sex gånger vanligare med såväl allvarlig psykisk störning, liksom med substansbrukssyndrom eller med självskada i den grupp som exponerats före 18 års ålder. Om man exponerats efter 18 års ålder fanns å andra sidan en förhöjd suicidrisk. Författarna beskriver utifrån dessa data och litteraturen behovet av att uppmärksamma de efterlevande barnens situation.

Det finns en lång tradition inom skadeforskningen att arbeta med riskanalys. Mest framgångsrik är flygindustrin där analysen ingående både beaktat s.k. "human error" och samspelet mellan människa och tekniska system (16). Vi ser liknande arbetssätt inom arbetsmiljön med tillbudsrapportering och analyser av risker i samspelet mellan människa och maskin (17). Inom sjukvården har det medicinska patientsäkerhetsarbetet en lång tradition med flygindustrin som förebild (18). Även suicidforskningen har börjat anamma ett systemteoretiskt arbetssätt, exempelvis vid utformning av barriärer vid tågstationer. Avvikelser som är kopplade till mänskligt och avsiktligt skadebeteende ställer stora krav på riskbedömningsarbetet.

Henrik Belfrage vid Linköpings universitet diskuterar konsekvenser av metodologiska problem vid användning av olika riskbedömningsinstrument. Lyfter fram kritiken mot att centrala myndigheter rekommenderar mätinstrument som fokuserar på brottsoffret istället för förövaren. Betonar också vikten av utbildning för användarna då även evidensbaserade instrument kan användas felaktigt.

Det globala perspektivet blir alltmer centralt med en ökad invandring från länder där jämställdhetsarbetet är eftersatt eller saknas helt. En rangordning av länder där kvinnor utsätts för mest våld visar att Indien är den farligaste miljön följt av Afghanistan, Syrien, Somalia, Saudi Arabien, Kongo, Yemen och Nigeria. Rapporten bygger på utlåtande från en panel bestående av 548 internationella experter (19).

Vid en jämförelse av våld mot kvinnor mellan länder i Sub-Saharan - området framträder likartade riskfaktorer knutna till gärningsmannen och till samhällsstrukturen (6). Låg utbildningsnivå och socioekonomiskt svaga miljöer sammanhänger med en ökad förekomst av våld mot kvinnor generellt. I en nyligen

publicerad artikel (2018) om självrapportering av våld mot kvinnor från länder i Asien och Pacific-området observerades likartade mönster (5). I en alltmer globaliserad värld ställs därför stora krav på uthållighet inom samhällets olika sociala funktioner att långsiktigt förändra både attityder och beteenden och efterlevnaden av lagar och regler.

Leah Emegwa-Okenwa vid Röda Korsets högskola har genomfört en granskning av samtliga tretton avhandlingar vid Karolinska Institutet som publicerats under perioden 2004 – 2017, varav nio från Socialmedicin vid Institutionen för Folkhälsovetenskap. Merparten av forskningen behandlar problemets art och omfattning i några afrikanska länder (Egypten, Kenya, Mocambique och Uganda) och i Vietnam, Bangladesh, Indien, Pakistan och Iran. Viktig kunskap för både sjukvården och socialtjänsten i det lokala arbetet. Här tydliggörs både likheter och olikheter kopplade till förövarens beteendemönster, ävensom skillnader som sammanhänger med olika syn på jämställdhet och könsmaktsordning, inklusive problem med hederskultur.

Konstateras kan att det sekundärpreventiva arbetet med kvinnojourer och tidiga ingripande av myndigheter och anhöriga har räddat många liv. Till detta skall läggas alla de stödfunktioner såväl på nationell, regional och lokal nivå som bidrar med forskning, utbildning, utvärdering och olika former av kunskapsöverföring. Försök med IT-stöd har prövats men forskningsunderlaget har bedömts bristfälligt (20). Programmet ”I-DECIDE” har utvärderats och dock bedömts alltför komplext och att för stora kognitiva krav ställts på respondenten (21). Betydelsen av användning av privatekonomiska styrmedel har studerats och flera studier visar på positiva effekter vad gäller transfereringar (22). Kulturella skillnader i synen på jämställdhet kräver dock ett sammanhållet åtgärdsprogram anpassat till målgruppens specifika behov baserat på en kritisk analys av litteraturen. I debattartiklar (t ex Aftonbladet, 25/4 2019) efterfrågar företrädare för kvinnojourer i områden med många utrikesfödda kvinnor mer information och utbildning i jämställdhetsfrågor inklusive svenska värderingar.³

Solvig Ekblad vid Karolinska Institutet, institutionen för LIME och Sigrídur Baldursdóttir vid Islands universitet redovisar resultatet från en interventionsstudie med utgångspunkt i begreppet mänskliga rättigheter tillämpade i en cirkelutbildning. Resurspersoner från lokalsamhället ansvarade för utbildningen som riktade sig till nyanlända mödrar och barns hälsa. Inalles fem olika teman behandlades. Samtalsledare var polis, handläggare från socialtjänsten, barnmorska, psykolog och friskvårdare. En målsättning som uppfylldes var att

3. Det pågår en debatt om kulturella olikheter särskilt vad gäller hedersbegreppet, där gruppens heder anses stå över kvinnans självbestämmande, dvs en typ av patriarkala strukturer som inte funnits tidigare i landet (23).

temaledare

öka förståelsen och tilliten för hur olika myndigheter och sjukvården arbetar och vilka lagar och regler som styr verksamheten.

Tack!

Ett stort tack till alla som medverkat till denna viktiga och intressanta utgåva av SMT. Det är min förhoppning att artiklarna inte bara skall bidra till eftertanke utan också ökat samarbete mellan forskningen och det lokala arbetet. För ytterligare information om arbetet inom ansvariga myndigheter, universitet, högskolor och frivilliga organisationer, inklusive en litteraturgenomgång hänvisas till SOU 2015:55 (10) och dokument från Jämställdhetsmyndigheten, (24), Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (25), Nationellt centrum för kvinnofrid (26), Brottsoffermyndigheten (27), SIDA (28) och FN (29).

*Bjarne Jansson
Temaredaktör
Professor i socialmedicin
Karolinska Institutet*

Referenser

1. Brottsförebyggande Rådet. Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2018. BRÅ Kriminalstatistik, enheten för rättsstatistik, Stockholm, 2019.
2. Socialstyrelsen. Statistik om dödsorsaker, Stockholm, 2017.
3. World Health Organization. Intimate partner violence - situation and trends [cited 2018 20 August]. Available from: http://www.who.int/gho/women_and_health/violence/intimate_partner/en/.
4. Abramsky T, Watts CH, Garcia-Moreno C et al. What factors are associated with recent intimate partner violence? Findings from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence. BMC Public Health 2011;11:109. Open Access <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/11/109>.
5. Jewkes R, Fulu E, Naved R et al. Women's and men's reports of past-year prevalence of IPV and rape and women's risk factors for IPV: A multi-country cross-sectional study in Asia and the Pacific. PLoS Medicine 2017;14(9):e1002381
6. Sardinha L, Najeva and Catalan HE. Attitudes towards domestic violence in 49 low-and middle-income countries: A gendered analysis of prevalence and country-level correlates. PloSOne 2018;1 (10): 0206101 <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0206101>
7. Caman S. Intimate partner homicide rates and characteristics. Karolinska Institutet, institutionen för klinisk neurovetenskap, Ak. Avh., Stockholm, 2017.
8. United Nations General Assembly. Declaration on the Elimination of Violence against Women 1993 [cited 2018 3 March]. Available from: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>
9. World Health Organization. WHO/WHO. Violence against women: a priority health issue. Geneva: World Health Organization. 1997.
10. Statens offentliga utredningar. Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. Slutbetänkande: SOU 2015:55, Stockholm, 2015.
11. Temmerman, M. Research priorities to address violence against women and girls. The Lancet 2015; 385: e38-e40. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61840-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61840-7)
12. Waller A, Martin S, and Ornstein M. Health related surveillance data on violence against women: Violence Against Women 2000;6: 868-903.

13. Arnetz, JE. Violence towards health care personnel: prevalence, risk factors, prevention and relation to quality of care. Karolinska Institutet, Institutionen för Folkhälsovetenskap, avdelningen för Socialmedicin, Ak. Avh., Stockholm, 1998.
14. Viitasara, E. Violence in caring - risk factors, outcomes and support. Karolinska Institutet, Institutionen för Folkhälsovetenskap, avdelningen för Socialmedicin och Arbetslivsinstitutet, Ak avh Solna, 2004.
15. Tjaden P and Thoennes N. Full report of the prevalence, incidence, and consequences of violence against women. Findings from the national violence against women survey. National Institute of Justice and Centers of Disease Control and Prevention, Washington DC, 2000.
16. Reason J, Understanding adverse events: human factors. *Quality in Health Care* 1995;4:80-89.
17. Möller N, Hansson SO, Holmberg J-E and Rollenhagen C. (Eds.). *Handbook of Safety Principles*. John Wiley & Sons, NJ, USA, 2018.
18. Youngberg BJ (Editor). *Patient Safety Handbook*. Jones & Bartlett Learning, Burlington, MA, USA, 2013.
19. Goldsmith B, and Beresford M. Exclusive: India most dangerous country for woman with sexual rife - global poll. Thomson Reuters Foundation 2018, June 26.
20. Jewkes R and Dartnall E. (Commentary). More research is needed on digital technologies in violence against women. *The Lancet Public Health* 2019; 4(6): PE270 – E271, June 1, 2019.
21. Hegarty K, Tarzia L, Valpied J et al. An online healthy relationship tool and safety decision aid for women experiencing intimate partner violence (I-DECIDE): a randomised controlled trial. *The Lancet Public Health* 2019; 4(6): e302 – e311.
22. Gibbs A, Jacobson J & Wilson A.K. A global comprehensive review of economic interventions to prevent intimate partner violence and HIV risk behaviours. *J Global Health Action* 2017;10(2): 87-101. <https://doi.org/10.180/16549716.2017.1290427>
23. Korn D. *Kalle Anka på kräftskiva. Berättelser från landet utan kultur*. Timbro Förlag, 2017.
24. Swedish Gender Equality Agency. SWEDEN'S GENDER EQUALITY POLICY 2018 [cited 2018 27 June]. Available from: <https://www.jamstalldhetsmyndigheten.se/en/about-gender-equality/swedens-gender-equality-policy>.
25. Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS). www.roks.se
26. Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK). www.nck.uu.se
27. Brottsoffermyndigheten (2019). www.brottsoffermyndigheten.se
28. Swedish International Development Cooperation Agency SIDA. Gender-Based Violence and Education 2015 [updated March 2015]. Available from: <https://www.sida.se/contentassets/a3950e8788ec48a78218358a0457fa63/genderbased-violence-and-education.pdf>.
29. UN Women. Turning promises into action: Gender equality in the 2030 Agenda for Sustainable Development United States: United Nations Women; 2018 [updated 2018; cited 2018 14 September]. Available from: http://www.aidsdatahub.org/sites/default/files/publication/UNWOMEN_Turning_Promises_into_Actions_2018_Summary.pdf.